

16-Yaşar Kemal'in *Deniz Küstü* isimli romanına eko-eleştirel bir yaklaşım¹

Menekşe YAVUZ²

Didem ARDALI BÜYÜKARMAN³

APA: Yavuz, M.; Ardalı Büyükarman, D. (2020). Yaşar Kemal'in *Deniz Küstü* isimli romanına eko-eleştirel bir yaklaşım. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 267-279. DOI: 10.29000/rumelide.835805.

Öz

Bu çalışmada, son dönem Türk edebiyatının en velut yazarlarından biri olan Yaşar Kemal'in *İstanbul* üçlemesinin son romanı olan *Deniz Küstü*'de ekolojik dengedeki bozulma ele alınmıştır. Roman, ağırlıklı olarak İstanbul'un semtlerinden biri olan Menekşe'de geçer; bu bölgedeki balıkçıların balık avlama yöntemlerindeki değişim, doğal dengeye verdiği zarar çerçevesinde söz konusu edilir. Doğal hayat, balıkçıların zenginleşme hırsıyla yaptıkları avlanmayla bozulmaya başlar. Tüfek, maver, zıpkın gibi silahların kullanılmasıyla birlikte balıklar Boğaz'dan uzaklaşır ve başka sahillere göç eder. Bu durumun ana nedeni, balıkçılardır ancak yine bundan etkilenen balıkçılar olmuştur. Balıkçıların Avrupalı tacirlere satmak üzere yunus balıklarını öldürerek yağlarını satmaları, başta yunuslar olmak üzere diğer balıkların da İstanbul'u terk etmesine yol açar. Roman, doğayı tahrip eden bu durumu gözler önüne serer. Çalışmada, edebiyat eleştirisinde son dönemlerde çok fazla başvurulan eko-eleştiri kuramından yararlanılmış, farklı yazarların görüşleri verilerek kuramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Yaşar Kemal'in doğa ve doğa-insan ilişkilerine dair görüşlerinin ardından *Deniz Küstü*, eko-eleştiri bağlamında tahlil edilmiştir. Eko-eleştiri bağlamında tahlil edilen bu eserde, sorun, insan-doğa eksenini açısından ele alınmakta, problemin sosyal ve ekonomik olarak yansımalarına da dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda çalışma için literatür araştırması yapılmış, eko-eleştiri kavramı literatürden faydalanılarak açıklanmış ve eser bu kuramsal bakış açısıyla incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Yaşar Kemal, doğa, ekoloji, toplum

An eco-critical approach to Yaşar Kemal's Novel Under the Sea

Abstract

In this study, the deterioration in ecological balance in *Deniz Küstü*, the last novel of the Istanbul trilogy of Yaşar Kemal, one of the most velut writers of recent Turkish literature, is discussed. The novel takes place mainly in Menekşe, one of the districts of Istanbul; The change in the fishing methods of the fishermen in this region is mentioned within the framework of the damage it causes to the natural balance. The natural life begins to deteriorate with the fishing of the fishermen with the ambition to get rich. With the use of weapons such as rifles, mauser rifles and harpoons, fish move away from the Bosphorus and migrate to other beaches. The main reason for this situation is

¹ Bu makale, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yürütülen 'Yaşar Kemal' konulu doktora tez çalışmasından yararlanılarak kaleme alınmıştır.

² Öğr. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Röktörlük (İstanbul, Türkiye), menyavuz@gelisim.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-1260-4349 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 02.09.2020-kabul tarihi: 20.12.2020; DOI: 10.29000/rumelide.835805]

³ Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (İstanbul, Türkiye) didemardali@gmail.com ORCID ID: 0000-0003-4440-2012

fishermen, but again affected fishermen. The fishermen killing the dolphins and selling their oil to sell them to European merchants causes other fishes, especially dolphins, to leave Istanbul. The novel reveals this situation that destroys nature. In the study, eco-criticism theory, which has been used extensively in literary criticism, has been used, and a theoretical framework has been formed by giving the opinions of different authors. Following Yaşar Kemal's views on nature and nature-human relations, *Deniz Küstü* has been analyzed in the context of eco-criticism. In this work, which is analyzed in the context of eco-criticism, the problem is discussed in terms of the human-nature axis, and attention is drawn to the social and economic reflections of the problem. The concept of eco-criticism has been explained by using the literature.

Keywords: Yaşar Kemal, nature, ecology, society

Giriş

Yaşar Kemal; romanları, öyküleri, şiirleri, tiyatroları ve röportajlarıyla modern Türk edebiyatının en önemli yazarlarından biridir. Yazar, romanlarında başta Çukurova olmak üzere Karadeniz ve İstanbul'un doğasında meydana gelen bozulmayı anlatarak doğa hakkındaki hassasiyetini ortaya koyar. İnsanoglu, doğanın bozulmasındaki en önemli etmendir; onun doymak bilmeyen hırsları, zenginleşme tutkusu doğaya zarar verir. Yaşar Kemal, eserlerinde bu duruma dikkat çekerek doğa-insan ilişkisinin bozulmasının ne gibi sonuçlar doğurduğunu ortaya koyar.

Deniz Küstü isimli romanda Yaşar Kemal'in İstanbul Boğazı'ndaki ekolojik dengenin bozulmasını anlattığı romanlardan biridir. Romancı, İstanbul'un rant kapısı olarak görülmesinin sonuçlarını balıkçıların rantiyecilere hizmet etmesi bağlamında verir, doğanın insana küsmesi ve denizdeki canlı miktarının azalarak insanların yaşamlarını farklı açılardan etkilemesi romanda söz konusu edilir. Yazar, insanın sağlıklı ve huzur içinde yaşaması için doğanın ne kadar önemli olduğunu *Deniz Küstü* romanındaki olaylarla verir. Doğada meydana gelen bir bozulma, insan hayatında da bozulmalara neden olur. Bireysel ve toplumsal içerimleri olan bu durum, zengin olma, ekonomik olarak daha iyi bir noktaya gelme tutkusuna sahip olan balıkçıların zamanla evlerini geçindirecek kadar balık tutamamalarına yol açar.

Yaşar Kemal, bu romanın da içinde bulunduğu *İstanbul* üçlemesinde [*Al Gözüüm Seyreyle Salih* (1976), *Deniz Küstü* (1978), *Kuşlar da Gitti* (1978)] doğa-insan ilişkisini sosyal ve bireysel bir sorun olarak ele alır, Türkiye'nin kapitalist ekonomiye eklenme sürecini ekolojik dengenin bozulması etrafında anlatır. *Deniz Küstü* romanı, doğanın insan yaşamındaki önemini ortaya koyan, doğa-insan ilişkisini yaşamsal yanlarıyla anlatan ve doğayı romanın esas unsuru haline getiren bir eserdir.

Bir eleştiri modeli olarak ekoeleştiri

Her edebi eser, kendisini yaratan yazar ya da şairin içerisinde bulunduğu doğanın ve çevresel şartların etkisini taşır. Edebi eser, insanla ilişkisi bağlamında değer ve önem kazanır; doğa da insanı doğrudan etkileyen, insan davranışlarını şekillendiren, toplumsal olaylara yön ve biçim veren bir unsur olarak insanın yaşamında çok önemli bir yere sahip olduğu için edebi eserlerin ayrılmaz bir parçası olarak dikkati çeker. Eko-eleştiri, insanın çevreyle ve doğayla ilişkisindeki aksaklıkları, sorunları ve bunların nedenlerini edebi metinlerde görmeye çalışır. Bir edebi metni anlamak ve anlamlandırmak için o metindeki doğal ve çevresel şartları da tam anlamıyla kavramak gerekir. Doğa, insan davranışlarının gerçekleştiği uzam ve atmosferdir, bundan dolayı insanın doğayla ilişkisini belli bir zemin üzerinde

değerlendirmeden edebi eseri incelemek, edebi eserin söylemini açığa çıkarmak ve genel olarak edebi eseri tahlil etmek zordur. Bundan dolayı bir edebi eserin farklı açılardan anlattığı insanı anlamak için insanın doğasını ve insanın doğasını oluşturan doğal şartlarla çevresel etmenleri kavramak lazımdır (Oppermann 2006: 2). Eko-eleştiri, edebi metinlerdeki insan-çevre/doğa ilişkisinin mahiyetini gözler önüne sermeye çalışır.

Dilimize “çevre bilimi” şeklinde çevrilen “ekoloji” kelimesi, Ernst Haeckel tarafından “organizmalar ile onların çevresi arasındaki ilişkilerin bilimi” (Önder 2003: 4) olarak tanımlanmıştır. “Ekoloji” sözcüğü, “üzerinde yaşamın devam ettiği yer, vatan ve ev” anlamındaki “oikos” sözcüğü ile “bilim” anlamındaki “logia/logos” sözcüklerinin birleşmesiyle oluşturulmuştur (Keleş 2012: 46). Genel anlamıyla ekoloji, doğada ve insanın çevresindeki tüm varlıkları kapsayan, canlı ya da cansız tüm canlıların birbirleri ile ilişkisini ve ekolojik sisteme uyumunu ele alan bilimsel disiplindir (Uğurlu 2020: 12). Ekoloji, insanın çevreyle ilişkisini farklı boyutlarda ele almakta, iklimdeki değişimler, çevre felaketleri, insanın doğaya verdiği zararlar, doğadaki değişimin bitki örtüsüne etkisi gibi konular, ekolojik biliminin inceleme alanına girer.

Edebi eserlerdeki insan-çevre ilişkisini iklim, toplumsal yapı, üretim ilişkileri, insanlar arası ilişkiler çerçevesinde ele alan ekoeleştiri, ilk defa 1978 yılında William Rueckert tarafından kullanılmıştır. Oppermann'ın belirttiğine göre Rueckert “eko-eleştiri” kelimesini, ekolojiye ait ilkelerin edebi metinlere uyarlanması şeklinde tanımlamış, edebi metinlerin insanın dünyaya, evrene, çevreye ve doğaya bakışına dair bilgi verdiğini belirtmiştir. 1990'larda eko-eleştiri, Cheryll Glotfelty tarafından bilimsel bir disiplin haline getirilmiş ve edebi eleştiri olarak kullanılmaya başlanmıştır (Oppermann 2012: 10). Eko-eleştiri, çağımızın en büyük sorunlarından biri olan iklim ve çevre değişiminin izlerinin, çok boyutlu olarak edebi metinlerde takip edilmesini sağlayan bir edebiyat kuramı olmuştur.

Eko-eleştiri üç dalga halinde gelişmiştir. Lawrence Buell, *The Future of Enviromental Criticism (Çevreci Eleştirinin Geleceği)* isimli kitabında çevreci eleştirinin ilk iki dalgasına yer vermiştir. Buna göre 1990'lardaki ilk dalgada, eleştirmenler edebi eserlerde doğayı incelemiş, doğanın kendine has değerlerine ilişkin farkındalık oluşturarak okurların doğanın, yabancı yaşamın ve biyo-çeşitliliğin korunması konusunda sorumluluk almasını sağlamayı amaçlamıştır. 2000'li yıllarda ortaya çıkan ikinci dalga eko-eleştiri metodundaysa doğa, kültür ile birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Irk, sınıf ve cinsiyet farkları, eko-eleştiriye kullanılmaya başlanmış; böylece söz konusu eleştiri metodu, toplumsal bir özellik kazanmıştır (Özdağ 2017: 8). Üçüncü dalga eko-eleştiri, Adamson ve Slovic tarafından temsil edilmiştir. Üçüncü dalga eko-eleştiri, karşılaştırmalı edebiyat anlayışı çerçevesinde gelişmiştir. Dünyadaki edebiyatlar ve kültürleri de içeren bir bakış açısıyla kültür farklılıklarını çoğulcu bir şekilde ele almıştır. Bu doğrultuda “çevre ve sosyal adalet, toplum ve çevre sağlığı, çevre etiği ve kimlik sorunları, sınıf, cinsiyet, milliyet, coğrafya” gibi konular, geniş açılı bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir (Oppermann 2012: 31). Eko-eleştirinin farklı dönemlerdeki bu yaklaşımları, temelde insanın çevreyle, doğayla, kültürel varlıklarla ilişkisini merkeze almıştır.

Eko-eleştiriye besleyen ve etkileyen bazı kuramlar vardır. “Derin ekoloji, eko-feminizm, toplumsal ekoloji” ekolojiye merkeze alan, edebi ve sanatsal metinlerin eleştirilmesi için geliştirilen eko-eleştiriye etkide bulunan kuramlardır. Derin ekoloji kuramına göre insan, doğal çevrenin yabancı değil, tüm canlı ve cansız varlıkların eşdeğeridir. İnsan doğanın bir parçası olduğu için doğaya egemen olmaya çalışmamalı, ekosisteme uygun bir yaşam sürerek biyo-çeşitliliğin sürmesine katkıda bulunmalıdır. Bu sayede doğal hayat, kendi zenginliğiyle ve türsel çeşitliliğiyle yaşamını sürdürecektir (Tamkoç 1994: 88-90). Eko-feminizm, erkeklerin kadınlar ve doğal hayat üstündeki egemenliğini ele alır, kadınların

özgürleşmesiyle doğanın korunması arasında yakın bir ilişki kurar. Bir bakıma feminist mücadeleyle doğal çevrenin korunmasını birbiriyle bağlantılı olarak görür (Tamkoç 1996: 77-78). Toplumsal ekoloji, insanın doğa üzerinde kurduğu egemenliği sosyal planda ve sömürü merkezli bir bakış açısıyla ele alır. İnsan doğaya hükmetmeye çalıştıkça doğayı sömürecektir ve bu da ekosistemin bozulmasına neden olacaktır. Toplumun değişmesi, yani bilinçlenmesi de bu sömürünün ortadan kalkmasına, insanın kendisini çevrenin bir parçası olduğunu görmesini ve doğadan ayırmamasını sağlayacaktır (Bookchin 2013: 66). Eko-eleştirin kuramsal altyapısının genişlemesini sağlayan bu kuramların tümü, çevre konusunda insanoğlunun daha duyarlı olması gerektiği üzerinde durur.

Eko-eleştirin merkezinde doğal hayatı konu alan edebiyat vardır. Bu özelliğiyle eko-eleştiri, çevreyle ilgili motifleri değerlendirmektedir. Genel bir perspektiften bakmak gerekirse, edebiyat da doğal hayatı oluşturan eko-sistemin bir parçasıdır. Bütün canlıların hayatını ilgilendiren çevreyle ne şekilde ilişki kurulacağı, çevreyle kurulan ilişkinin doğal hayata etkisi ve çevre/doğal hayat-insan ilişkisinin eko-sistem üzerindeki etkisi, eko-eleştirin inceleme sahasına girer. Glotfelty'nin belirttiğine göre;

Bu bakış açısıyla yazılan metinlerde ağaçlar, bitkiler, hayvanlar, böcekler, su, hava ve toprak gibi insanın dışında kalan diğer bütün varlıklar, sadece metni oluşturan dekorun tamamlanmasını sağlayan birer araç olarak sunulmaz; bu unsurların metindeki varlığı doğa ile insanlık tarihinin birbirine koşut olarak geliştiğine, birbirlerini tamamladıklarına ve biri olmadan ötekini de var olamayacağına işaret eder. (Boynukara ve Tütak 2018: 58-59).

Ekolojik yıkım, insanın doğaya verdiği zararlar, iklim değişmelerinin insan üzerindeki etkisi, insanın çevreye uyumu/uyumsuzluğu, çevrenin insan üzerindeki etkileri gibi konuların edebi eserlerdeki yansımalarını görmeye ve eleştirmeye çalışan eko-eleştiri, bir bakıma ekolojik bilinçlenmeyi de beraberinde getiren bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. "Çevreci edebiyat eleştirisi" olarak da bilinen eko-eleştiri, insanın doğa üzerindeki yıkıcı etkilerini ortaya koymak ve doğa üzerindeki egemenliğini görünür kılmak üzere edebi eserlerin eleştirisinin yapılmasını esas alır. Bir bakıma, edebi eserlerde, insan ile çevre arasındaki çok yönlü ilişkiyi farklı boyutlarıyla sergilemeye ve eleştirmeye çalışan eko-eleştiri, "insan ve insan olmayan varlıklar arasındaki etkileşimin ve ilişkilerin yazınsal metinlerdeki yansımalarını insan merkezli olmayan bir tutumla eleştiren" (Toska 2013: 96) bir edebi eleştiri yöntemidir. Eko-eleştiri, dünyadaki kültürlere tarihi, dini, felsefi ve sosyal sebepler ile nüfuz eden insanoğlunun doğada bulunan tek ve en temel varlık olduğuna dair görüşü reddedip doğal hayatta "insan kadar doğal çevrenin ve diğer canlıların da hakları olduğu" düşüncesini benimsemiştir (Özdağ 2011: 641). Basitçe söylemek gerekirse eko-eleştiri, edebiyat ve fiziki çevre arasındaki ilişkinin ele alınmasıdır (Özdağ 2017: 31). Eko-eleştiri, toplumu oluşturan bireylerin çevresel sorunlara, çevrenin insan tarafından tahrip edilmesi için gerçekleştirilen eleştirileri kapsar. Bu eleştiri metodunun temel amacı, bireylerde çevre ve doğayla ilgili bir bilinçlenmenin oluşmasını sağlamaktır.

Bütün bu açıklamalardan yola çıkarak eko-eleştirin bir edebi metni değerlendirirken hangi parametrelerden hareket ettiği üzerinde durmak gerekir. Ekosistemle ilgili sorunların insan kaynaklı olduğu, insanın doğaya egemen olma düşüncesinden kaynaklandığını merkeze alan eko-eleştiri, Lawrence Buell'in ortaya koyduğu şu yöntemlerden hareket ederek edebi metinlere yaklaşır:

- Edebi eserde insan haricindeki çevre, yani doğal hayat yalnızca bir arka plan olarak görülmez.
- İnsanoğlunun tarihi, doğal hayatın tarihi ile iç içedir.
- İnsanoğlunun menfaatleri, bu dünyadaki kanuni yegâne menfaatler değildir.

- İnsanoğlunun çevreye karşı sorumluluğu, eserin ahlaki boyutunu oluşturur.
- Edebi eserlerde çevre ve doğal hayatın değişmezliği düşüncesinden hareket etmek yerine çevre ve doğal hayatın bir süreç olduğu düşüncesini merkeze almak gerekir (Budan 2017: 8).

Eko-eleştiri, yalnızca edebi/sanatsal eserleri eleştirmek için geliştirilmiş bir kuram değildir; çevreye ve doğal hayata karşı geliştirilmiş daha bütüncül ve kapsamlı bir bilinçlenme hareketidir. Roman, hikâye, şiir, tiyatro, sinema yapıtı gibi eserlerde insan-çevre/doğal hayat ilişkisi üzerinde belli parametreler çerçevesinde duran eko-eleştiri; insanın da içinde bulunduğu ekosistemin hayatiyetinin sürmesi için topyekûn bir bilinçlenmenin gerektiğini gerçekleştirdiği eleştiriler çerçevesinde ortaya koyar.

Yaşar Kemal ve ekoloji

Yaşar Kemal, çevrenin ve doğanın dengesinin bozulmasına romanlarında yer veren, gazetelerdeki söyleşilerinde bu duruma çok fazla değinen, ekolojik dengede meydana gelen tahribatlara dikkat çeken yazarlarımızdan biridir. İçinde yaşadığı Türkmen kültürü, onun doğaya uygun bir yaşam geliştirmesini sağlar, yazar bu yüzden eserlerinde doğayla ilgili sorunları içinde yaşadığı sosyal ortamın da etkisiyle eserlerinde sorunsal haline getirir. “Türkmen kültürü, benim bildiğimce, büyük şairleriyle, gelenekleriyle, destanlarıyla, doğaya karşı saygılarıyla, mitoslarıyla, türkülerıyla, düşleriyle erişilmez bir uygarlık. İnsani ilişkileriyle, doğa ilişkileriyle büyük bir uygarlık” (Pazarkaya 2017: 11). Türkmen kültürünün Yaşar Kemal için yalnızca edebi ve sosyal anlamda önemli olmadığı bir gerçektir. Yaşar Kemal, yaşamını sürdürdüğü Çukurova’da doğa-insan ilişkilerinin seyri hakkında pek çok şey öğrenmiştir. Onun doğaya yaklaşımının arkasında sosyolojik ve ekolojik sorunların da etkisi vardır. Elbette, yalnızca içinde bulunduğu muhitte ilgili bir sorun olarak görmez doğayı; aynı zamanda yaşamın devamı için doğanın korunmasının çok önemli olduğundan da bahseder. Toprağın bir dava olduğunu belirten yazar, toprakta “hemen çaresi bulunmazsa elimizden uçacak, kanı çekilecek can damarları var.” diyerek ekolojik hayatın önemine dikkat çeker. Eğer ormanlar azalırsa memlekette toprak kalmayacaktır, bu da doğal olarak verimliliği azaltacaktır (Ergül 2014: 181).

Yaşadığı çevreye duyarlı bir yazar olan Yaşar Kemal, romanlarında çevre ve doğaya özel bir önem verir ve bu sorunları eserlerinde işleyerek okurun dikkatlerine sunar. Onun romanlarında, çevre ekonomik ve sosyal özellikleriyle yer alır; doğanın yerle bir edilişi, ekonomik kaynak olarak sömürülmesi ve kapitalist sistem içerisinde adeta bir meta haline getirilmesi Yaşar Kemal’in üzerinde en fazla durduğu hususlar arasında yer alır. Özellikle feodal ağalar ve beyler, çevreye karşı hoyrat ve anlayışsız tavırlara sahiptir. Değişen ekonomik ilişkiler, ağaların ve beylerin, doğanın sunduğu nimetlerden yararlanarak zenginleşmesi için bir araçtır. Bir bakıma doğa ve çevreyi sömürerek zenginleşme, onlara verilen bir hak ve bu çerçevede doğayı tahrip etmek üzere istediklerini yaparlar (Şeker 2019: 423).

Yaşar Kemal, ekolojik hayatın insanın hayatı üzerindeki etkilerinin farkındadır; farkındalığını sosyal ve ekonomik süreçleri de bir arada göreberek değerlendirir. Mesela *Hüyükteki Nar Ağacı*’nda doğa-insan ilişkilerini, traktörün tarıma dahil olması ve insanların işsiz kalmasıyla ilişkili olarak aktarır (Kemal 2011). *Demirciler Çarşısı Cinayeti* isimli romanında traktörün toprak reformuyla ilişkisini anlatırken kapitalist ekonomik modele göre doğadaki değişimi canlı tablolar halinde anlatır. Doğanın değişimi, sosyal ve ekonomik değişimle paralel olarak gerçekleşir. Üretim ilişkilerinde meydana gelen değişim, doğanın talan edilerek ekonomik kar elde etme girişimlerinin hız kazanmasına neden olur. Sonuç olarak, ekolojik dengede ciddi bozulmalar söz konusu olur (Pazarkaya 2017: 34). Yine Çukurova’daki sosyal ve ekonomik düzenin değişmesi bağlamında değindiği ekolojik dengeyle ilgili sorunlar, *Binboğalar Efsanesi* ile *Ortadirek*’te de yer bulur. Kapitalist üretim ilişkilerinin değiştirdiği ve

bozduğu toprak, *Ortadirek* isimli romanda gözler önüne serilir. *Kuşlar da Gitti* isimli romanda yazar, İstanbul'daki çevresel değişimi, kuşların göçü bağlamında görmeye çalışır (Tharaud 2018: 218). *Al Gözüm Seyreyle Salih* isimli romanda, bir Karadeniz kasabasında yaşanan ekonomik ve sosyal değişim, üretim ilişkilerinin denize yaptığı etki bağlamında verilir. *İnce Memed* romanı da ekolojik eleştiri anlamında okunabilecek romanlar arasında yer alır. Dört ciltlik romanda doğal çevreye ait unsurlar, masalsi bir atmosfer içerisinde verilir. Unutulan ağaç ve bitki adlarıyla karşılaşmak mümkündür. Ağın ağacı, yaban asması, devedikeni, böğürtlen çalısı, mersin ağacı romanda ismi yoğun olarak zikredilen bitki ve ağaçlar arasındadır. İnce Memed, bu ağaçların bulunduğu dağlarda ve köylerde yaşamını sürdürür. Bunun dışında, söz konusu ağaçlardan ilaçlar yapan Türkmen kadını da ekolojik dengenin devamını sağlayan kahramanlar arasındadır (Kemal 2000: 331). İsmi unutulan bitki ve ağaç adlarıyla farklı türdeki hayvanların adlarını *Kimsecik* isimli romanda da görmek mümkündür. Sukabakları, sarmaşıkları, hayıt çalıları, sütleğen, alıç gibi bitki ve ağaçların yanı sıra angıt, kartal, geyik, vaşak, pars gibi hayvanlara da bu romanda rastlanabilir. Ekolojik hayat, tüm çeşitliliğiyle bu romanda gözler önüne serilir (Kemal 1998: 126). Doğal hayatın onun romanlarında bu kadar saf ve doğal bir biçimde yer alması hem onun bu konudaki duyarlılığını hem de bu konuya sosyal bir sorun olarak dikkati çekme girişimi içinde olduğunu gösterir.

Deniz Küstü isimli romana eko-eleştirel bir yaklaşım

Deniz Küstü isimli romanda, İstanbul'un ekolojik dengesinin bozulmadığı günlerle insan eliyle denizdeki canlı türlerinin ve miktarının azaldığı günleri bir arada görmek mümkündür. Romanda, deniz bir nimet ve balıkçılar için geçim kaynağı olarak tasvir edilir ancak insanoğlu, daha fazla kazanma hırsıyla denize zarar verir, ekolojik dengeyi bozarak bereketin azalmasına neden olur. Romanda, bu ikilem farklı olaylarla işlenir.

Deniz Küstü, 1978 yılında, Milliyet gazetesinde parça parça yayımlanır, aynı yılın Kasım ayında Milliyet Yayınları'nca kitaplaştırılır. 25 bölümden oluşan eser, İstanbul'un Menekşe semtinde geçer. 1970'li yılları anlatan romanda bu bölgedeki balıkçılar söz konusu edilir. Romanda Menekşe'nin dışında Haliç, Topkapı, Eminönü, Galata, Beyoğlu semtleri de olayların geçtiği diğer mekanlardır. Roman, Zeynel ve Selim Balıkçı merkezinde anlatılır.

Kan davasından dolayı akrabalarını ve ailesini yitiren Zeynel Rize'den kaçarak İstanbul'un Menekşe semtine gelir. Pek çok farklı işle uğraşan Zeynel, Menekşe'de herkese yardım eder. Bir gün yıllar boyu hapis yatan bölgenin meşhur kabadaylarından İhsan'ı öldürür ve ardından köşe bucak polislerden kaçmaya başlar. Artık tüm İstanbul'da tanınmış bir katil olmuştur. Pek çok insanın bulunduğu kahvehanede İhsan'ı öldüren Zeynel'e Selim, tokat atıp kızar. Zeynel de bu hareketin intikamını almak üzere Selim balıkçının evini yakmak ister, girişimlerde bulunur ancak ne olursa olsun istediğini tam olarak yapamaz. Çünkü Selim'e değer verir.

Selim balıkçı, Kafkasya kökenli bir ailedendir ve Uzunyayla'dan kaçıp İstanbul'a gelmiştir. Balıkçılık ile yaşamını sürdürür. Kendine has bir dünyada yaşamını sürdüren, kimseyle fazla konuşmadığı, toplumsan uzak durmaya çalıştığı için Menekşe halkının çekindiği bir insandır. Cerrahpaşa Hastanesi'nde yatarken bir hemşireye gönül verir ancak hislerini açıklayamaz. Asıl amacı, ev sahibi olup evlenmektir. Bunun için de Halim Bey Veziroğlu'nun elinde bulunan arsayı almak için çalışıp didinir. Deniz dostu bir adam olan Selim, Marmara'da yunus balıklarının yağları için avlanılmasından rahatsızdır. Bir yunus ailesiyle dostluk kurar ve bu yüzden özellikle yunus ailesinin zarar görmemesi için tüm Boğaz'ı, farklı zamanlarda dolaşır. Bunun için yunus avlayan balıkçılarla kavga eder. Amacı,

yunusların öldürülmesini engellemektir. Balıkçılara, bu katliama devam ederlerse denizin küseceğini, balıkların Boğaz'ı terk edeceğini söyler durur.

Bu arada Zeynel, polislerden kaçar ve başka cinayetler de işler. Arkadaşı Hüseyin Huri, onu ele verir; Zeynel de Hüseyin Huri ve yanında polisleri, yeni tanıştığı Dursun Kemal'le el ele verip bağlar ve kaçar. Ertesi gün banka soyar. Ülkeyi terk etmek ister ama bunun için birilerinin ona yardımcı olması lazımdır. Bu da Topal Hasan'dır, ondan yardım ister; Topal Hasan da onu Selim'e yönlendirir. Selim, ona acır ve onu Limni'ye götürmeyi kabul eder. Hezeyan içinde olan Zeynel, Selim'i yolda öldürmek ister ancak kavga ederlerken boğularak ölür. Zeynel'in ölümüne neden olduğunu düşünen Selim, içine kapanır, evden dışarı çıkmaz. Bir gün, istediği evi yaptırmak için dışarı çıkar; bir arsa alır ve beş buçuk ayda evi yaptırır. Ancak bu da onu tatmin etmez, denize açılır ve kendisini vurarak yaşamına son vermek ister. Hastaneye kaldırılır, tedavisi bitmeden hastaneden kaçar. Menekşe halkı, onun iyileşmesi için seferber olur. Bu olay, onun toplumla kaynaşmasını sağlar. Artık Selim, herkesle konuşur, ihtiyaç sahiplerine yardım eder. Bir süre sonra Selim, Menekşe'yi yine terk eder. Halim Bey Veziroğlu, balıkçılığa başlar ve radarlı teknesinde çalışması için Selim'i çağırır. Selim, teklifi kabul etmez. Menekşe, yıkılır; Selim, Halim Bey Veziroğlu'nu öldürür. Sonra denize açılır ve yunus ailesini görür.

Romanda, ekolojik dengenin bozulmadığı dönemlerin yanı sıra ekolojik dengenin alt üst olduğu dönemlere de farklı bağlamlarda yer verilir. *Deniz Küstü* isimli romanda, doğanın, özellikle de denizin insan yaşamı için ne kadar önemli olduğu üzerinde önemle durulur. Deniz, geçim kaynağıdır ve insanlar denizle, denizin altındaki ve üstündeki hayvanlarla barışık bir şekilde yaşar. Özellikle, denizdeki canlılar üstünde haklarının olduğunu bilen martılar; balıkçıların peşini bırakmaz ve onların tuttuğu balıklardan haklarını almaya çalışır. Martılar, Boğaz'ın herhangi bir noktasından Balıkpazarı'na giden yolu hiçbir yol gösterici olmaksızın balıkçılara gösterir. "Martılar sabah sabah Haliç'in üstünü bulut gibi örterler, teknelerin önüne duvar gibi yığılıp gerilirler. Geçebilirsene geç martı yığınlarını, aşabilirsene aş martı duvarlarını, o kadar çok kaynaşırlar, üşüşürler Halice bütün İstanbul martıları." (DK, s. 72-73).⁴ Bu manzara, doğal dengenin bozulmadan yapıldığı yıllara özgüdür. Balıkçılar, zengin olma tutkusuyla Marmara Denizi'nin ekolojik dengesini bozmadığı yıllarda martılar, teknelerin üzerinde uçar ve balıkçılardan haklarını alarak karınlarını doyurur.

Denizdeki canlıların yaşamıyla kuşların yaşamı arasındaki ilişki çok iyi bir düzen içinde devam eder. Öyle ki kılıç balıklarının aldıkları herhangi bir yara, denizin içinde kendi kendine tedavi edilir. Eğer bu yara iyileşmeyecek durumda ise kılıç balığı, ölür ve denizin yüzeyine çıkar, martılar da onun ölüsünü yiyerek ekolojik dengenin belli bir döngü içinde kalmasına yardımcı olur: "(...) Deniz onların öldürücü olmayan yaralarını çabuk sağıltır. Balıklar üstelik de ölseler bile denizin altında kalmazlar. Suyun yüzüne vurur ölüleri, onları martılar, öteki obur balıklar parçalayarak yerler." (DK, s. 75-76). Bu ilişkinin düzenli olduğu yıllarda balıkçılar, farklı türlerde ve miktarlarda pek çok balık tutup Menekşe sahiline yığar, adeta sahilde şölen havası oluşur. Anlatıcının naklettiğine göre, tekneler silme balıklarla doludur ve bereket, en üst düzeyde idrak edilir.

(...) Balıktan dönen her balıkçı teknesi yanan ateşin dumanını görür görmez Menekşe koyuna dümen kırar kıyıya yaklaşabildiğince yaklaşır, tuttuğu balığın çokluğuna, türüne göre kıyıya bir iki, beş on, yirmi balığı ardı ardına fırlatırdı. Hele baharda, hele palamut akınında tekneler silme balıkla doluyken denizden Menekşe kumsalına balıklar yağardı. (...) (DK, s. 191).

⁴ İncelenen roman *Deniz Küstü*, yapılan alıntılarda DK ifadesiyle kısaltılarak verilecektir.

Doğa, henüz tahrip edilmemişken Florya, Menekşe ve Küçükçekmece sahillerinde halk, kurdukları kömür ocaklarında çocuklarını doyurur, mutlu bir biçimde yaşamlarını sürdürürler. Doğanın zenginliğini talan edip de zengin olma hevesine kapılan balıkçıların bu heveslere sahip olmadığı yıllarda, balıklar adil bir biçimde ve geleneksel usullere göre avlanılır ve bu da herkesin karnının doymasını sağlar. “(...) Bütün mahalle bir köz ışığıyla, kıpkırmızı donanır, sonra da köyün üstünü yoğun, cızırdayan, yanmış, zifır, yağ kokusu alır. Durgun havalarda da evlerin üstüne koyu, ağır bir balık yağı dumanı çökerdi. Bütün mahallede herkesin karnı doyar, çocukların yüzleri gülerdi.” (DK, s. 191). Bu şölenin adı, “balık bayramı”dır. Balık bayramlarının yapıldığı günlerde doğa, zenginleşme hırsına sahip insanların talanına uğramamıştır; bu günler, halkın kendi rızkını aradığı ve mutlu olduğu günlerdir.

Romanda ekolojik dengenin alt üst edildiği, bundan dolayı da denizdeki canlı tür ve miktarının azaldığı yıllar da belli olaylar çerçevesinde verilir. Bu noktada anlatıcı ile Selim'in ilişkisi ve Selim'in balıkçılık maceralarının yer aldığı bölümler, doğa-insan ilişkisindeki bozulmayı canlı bir biçimde verildiği noktalar. Anlatıcı, iskelenin az ilerisinde Selim'i görünce yanına gider ve onunla sigara eşliğinde sohbet etmeye başlar. Sohbet, balıklara gelir. Balıkların nesli, avcılıkta sınır tanımayan balıkçılar yüzünden tükenmeye yüz tutmuştur. Selim, Hayırsızada civarında büyük balıkların bulunduğunu ve bunların sarhoş gibi dolaştığını söyledikten sonra balıkların neslinin tükeneceğini belirten anlatıcıya “Yazık ama, ben değilsem ötekisi ...” (DK, s. 28) der. Balıkların nesli tükenmeye yüz tutmuş olsa da Selim avlanmaya niyetlidir, bunun üzerine anlatıcı, böyle durumlarda avcılığın yasaklanması gerektiğini belirtince Selim de durumun vahametini anlar ve onunla aynı şeyleri düşündüğünü ifade eder. Ancak ikisi de geleneksel olmayan usullerle yapılan balık avcılığının ekolojik dengeye verdiği zarardan dolayı yasaklamanın bir faydasının olmadığını bilir. Çünkü balıkçılar, farklı yöntemler kullanarak daha fazla balık avlamaya devam eder. Selim, “Kim dinler ki yasağı ... Dinamit atmak da yasak bu sulara.” (DK, s. 28) demek suretiyle balık avcılığında yapılan yanlışlara dikkat çeker. Dinamitle avlanan balıkçılar, doğal dengeye zarar verir ve bu yüzden balıklar, uygun şartlarda üreyemeyerek yaşamlarını devam ettiremez. Anlatıcıyla Selim'in Boğaz'daki, Bandırma'daki, Marmara Ereğlisi'ndeki, Çanakkale'deki ve Şile'deki balıkçı dostları, bu yasakları dinlemeden dinamitle doğal dengeye zarar verir. Aslında, anlatıcı daha küçükken, yani ekolojik denge bozulmamışken Tavşanadası'nda birbirinden farklı türlerde balık yakalanabiliyordur. Selim'e, Mehmet Bey'in teknesiyle gittikleri yeri gösteren anlatıcı, “çok eskiden” o bölgenin balıkların uğrak yeri olduğunu belirtir. Yirmi beş mercan ve 14 kilo kılıç balığı, o dönemdeki hasılatlarıdır. Bunları işiten Selim, kilosu çok pahalıya satılan kılıç balıklarını avlayıp otellere satacağını söyler:

Haydi gidelim. (...) Bir aydır arındayım onun, gördüm, çok kurnaz, çok da atik, gördüm, üç metreden fazlaydı boyu. Üç kere karşılaştım onunla. Kaçtırdım, arıyorum, yakalayacağım. Onu bir yakalarsam, tamam. Bir yakalarsam, şimdi kılıcın kilosu yüz elli liraya... Doğru Hiltona götürürüm, o almazsa, istediğim parayı vermezlerse onlar, ben de Şeraton'a götürürüm, o da olmazsa Vehbi Bey'in bir oteli varmış, Divanlı mı ne, oraya götürürüm. Vehbi Bey alır, Koç, onun çok parası varmış. Türkiye'nin en zengin adamı. Almaz mı? (DK, s. 34).

Selim, geleneksel usullerle avlanır ve balıkların neslinin tükenmemesi için elinden geleni yapar ama diğer balıkçılar böyle yapmaz. Onların doymak bilmez iştahları, daha fazlasını kazanma idealleri, doğal dengenin bozulmasının ana nedenlerinden biridir. Kapitalist ekonomi modeli, balıkçıların da iştahlarını kabartır ve onlar da daha fazla para kazanmak için daha fazla avlanmaya çalışırlar. İşte bu yüzden kazançlarına kazanç eklemek isteyen balıkçılar dinamit kullanarak avlanmayı yeğlediklerinden balıkların kendi şartları içinde üremez:

Arayacağım... Bir zamanlar var ya, bu Marmara Denizi ağzına kadar kılıçla doluydu, na bu kadar bu kadar her birisi üç dört metre uzunluğunda, üç yüz, beş yüz, altı yüz kilo ağırlığında... Balıklar, çelebiler, dinamitçiler, zıpkıncılar kökünü geçirdiler. (DK, s. 34).

Bilinen ve doğal dengeye zarar vermeyen usullerle avlanan balıklar, dinamitle avlanan balıkların denize ve balıklara verdiği zararın farkındadır. Bu yüzden Selim, yukarıdaki sözleriyle onları eleştirir. Artık iş, evlerini geçindirmek için balık avlanmanın dışına çıkmıştır; bunun nedenlerinden biri de İstanbul'daki lüks oteller ve balık restoranlarının iştahlı ve zengin müşterileridir. Denizin doğal dengesi bozulmadan önce, Selim avlanmaya gittiğinde yunus balığı ailesi onun peşini bırakmaz, Selim nereye giderse onun peşinden gider. İnsan gibi davranan ve kendisini tanıyan bu hayvanların artık İstanbul Boğazı'nda bulunmadığını belirten Selim, bunu dinamitle yapılan avlanmaya bağlar. Anlatıcı, balıkların bile insani erdemlere sahip olduğunu belirterek şu eleştirileri yapar:

(...) Yunuslar onu görünce yürekten, candan gülüyorlardı. Hiç hayvan güler mi, gülmek ağlamak insanlara mahsustur. Vay ahmak insanoğlu vay, asıl gülmeyi unutan insanlardır. Şu dünyada dostu, arkadaşı olmayan, bir sıcak elin tadına, bir bakışın güzelliğine artık varamayan, varamayacak olan da insandır. Umutsuz olan, nankör olan insandır. Dünyanın güzelliğini yadsıyan artık salt yaşamın tadına varamayan insandır, altında yaşadığı göğü, üstünde gezdiği toprağı, akan suları göremeyen insandır. Görkemli doğa ortasında görmeden dolaşan, bakarkör olan insandır. Yunuslar, balıklar, kuşlar, kurtlar, tilkiler, ne pahasına olursa olsun, hem de börtü böcekler bu dünyanın tadını çıkarırlar. (DK, s. 35).

Boğaz'ın en önemli balıklarından olan yunuslar, dinamitlerle denizin doğal dengesi bozulmadan önce "Marmara Denizi'nin altını üstüne getirir yıldırım gibi bir Yalova'dan girer Boğaz'dan çıkar, Boğaz'dan girer Saros Körfezi'nden" çıkar, özgürce Boğaz'ı dolaşırlardı. Denizin kirlenmemesi, balıkların deniz canlıları için bir tehdit olmaması, yunus balıklarının ve diğer balık türlerinin doğal yaşamlarını sürdürmesini sağladığı yılların en önemli özelliğidir. Ancak zaman içinde, kapitalist ekonominin de etkisiyle doğal yaşam tehlike altına girer.

Tüfekte ya da zıpkınla yapılan avcılık da balıkların Boğaz'dan uzaklaşmasının nedenlerinden biridir. Özellikle büyük balıkları, ağla ya da oltayla çekemeyen balıklar tüfek ya da zıpkın kullanarak balıkları kolaylıkla avlar. Elbette, bu da denizin ekolojik dengeye zarar verir. Deniz yüzeyinde yaşayan kılıç balıkları, tüfek ve zıpkınların ana hedefidir:

Başlarına gelen belanın hepsi de bu yüzden zaten fıkalarının. Suyun yüzünde yirmi yıldır gelen zıpkınladı, giden zıpkınladı. Saklanmasını bilmezler fıkalar... Bir benden saklanıyor o kocamış balık. Onun böyle bir tek kalışının bir sebebi olmalı, değil mi? (DK, s. 43).

Selim, bunları anlatıcıya, peşinden gittiği kılıç balığını yakalayamadığı için söyler. Doğayı tahrip eden, yaşanmaz hale getiren ve ekolojik dengeyi bozan insanoğlunun doymak bilmez iştahının arkasında öldürme ve yok etme tutkusu vardır. Anlatıcı, ekolojik dengenin bozulmasının arkasındaki nedenlerden birinin, aslında iyilik ve sevginin kaynağı olan insanın kendi dengesinin bozulması olduğunu farkındadır:

Niçin bu kadar öldürmeyi, yok etmeyi, parçalamayı seviyor insanlar? İnsan yumuşak başlı, iyilik dolu bir yaratıktır, ağız dolusu gülen, yürek dolusu ağlayan, iliklerine kadar duygulanan, seven bir yaratıktır insanoğlu... Bu öldürme, yok etme, öfke, öç, sevgisizlik neden? Niçin koparıyorlar çiçekleri, birisi tok

da yüz bini niçin aç, o tok da bu kadar gözün altında, öfkenin içinde iflah oluyor mu? Tok olan niye bu kadar ahmak? (DK, s. 46).

Balıkçılar, aslında bu davranışlarıyla kendi kazanç kapılarını kapatmaktadır. Balık avlamayı bir hırs, tutku ve zenginleşme aracı olarak gören ve bu yüzden dinamit, kurşun ve zıpkın gibi araçlarla balık avlayanlar, “kendi elleriyle kentli rızıklarını” kesmektedir. “(...) Dünya yiyeceklerle dopdolu. Nereye elini uzatsan yiyor doyuyorsun. Ot, çiçek, arı, kuş, balık, meyve, tohum, elini neye atsan... Tanrı vermiş insan için, bol bol, ama herkes aç (...)” (DK, s. 75). Selim, bu sözleriyle ekolojik dengenin bozulmasının arkasında yatan nedeni de açıklamış olur. İnsanın doymak bilmez açlığı, doğaya büyük zarar verir. Doğanın dengesinin bozulması, örneğin balık türlerinin ve miktarındaki azalma, doğal olarak balık fiyatlarının da artmasına yol açar. Balıkçılar hem az balık avlar hem de avladıkları balıkları pahalıya satmak zorunda kalır; bu da onların bereketlerinin azalmasına, rızık kapılarının kesilmesine neden olur. Oysa Selim balıkçı ve diğer duyarlı balıkçılar, yunus katliamının durması için devlet yetkililerine başvurur; dinamit, kurşun ve zıpkınlarla avlanan balıkçılara bu yola başvurmamaları için yalvarırlar. Ancak kimse, onları dinlemez; devlet gereken tedbirleri almadığı gibi balıkçılar kolayca avlanma metodlarından vazgeçmez. Selim balıkçı denizin balıkçılara küseceğini bilir ve onlara yaptıklarının sonucunu haykırır: “Deniz size küsecek, deniz bize küsecek, bu yaptığımız kötülükten sonra deniz bize bir çaya bile vermeyecek. . . Deniz bize küsecek...” (DK, s. 48). Balıkların Boğaz’ı terk etmesi denizin küsmesidir; bundan dolayı balıkçılar evlerini geçindiremez duruma gelir.

Balıkçıların, insani olmayan yollara başvurarak balık avlaması, yoksulluktan kurtulma tutkularının eseridir. Onlar, balık avcılığını yaşamlarını sürdürme imkânı olarak değil, zenginleşme aracı olarak görür. Teslim Reis, Selim balıkçıya bunu açık bir biçimde ifade eder: “Bu iş iyi oldu Selim balıkçı. (...) Bu yunuslar bizi yoksulluktan kurtaracak. Ecnebi vapurları demir atmışlar İstanbul’a ne kadar yunus yağı götürürsen alıyorlar.” (DK, s. 51). Teslim Reis, ekolojik dengenin zarar göreceğinin farkındadır, yaptığının yanlış olduğunu bilir ama kendisinin bu hayvanları avlamaması durumunda başka balıkçıların yunusları avlayacağını ve onların zenginleşeceğini söyler: “Biliyorum, (...) Ama ne gelir elimden, ben avlamasam başkaları avlayacak, ben bitirsem başkası bitirecek yunusları, bak nasıl saldırıyorlar hayvancıklara...” (DK, s. 51). Görüldüğü gibi, balıkçıların zenginleşme hülyaları, ekolojinin zarar görmesine yol açar. Balıkçıların amaçları, ailelerinin yaşamlarını avcılık yaparak sürdürmek değildir; değişen ve dönüşen sosyal hayatta kendilerine bir yer edinmek ve zenginleşmektir: “Bu gidişle apartman sahibi olacağız hepimiz, bütün Marmara balıkçıları...” (DK, s. 52). Selim’in uyarıları, hiçbir işe yaramaz ve balıkçılar yunusları silahlarla öldürerek yağlarını yabancılara satmaya devam eder.

Tabii bu heves, balıkların kendilerine daha emin bir sahil bulmalarını sağlar. Özellikle yunus balıkları İstanbul’dan göç ederek Yunanistan ya da Rusya sahillerinde görünmeye başlar. Topal Hasan’a göre balıkların İstanbul’dan göç ederek başka yerlere gitmesi, İstanbul balıkçılarını aşağılamaktır. Bunun ana nedeni de balıkların avlanmak yerine öldürülmesidir. “Bizi aşağıladılar balıklar. (...) Bundan kötüsü olmaz. Balık insanı aşağılarsa sonu kötü olur.” (DK, s. 194). Balıkçılar, kendi aralarında özel bir jargonla balıkların kendilerini aşağıladığını söylerken aslında dikkat çekmeye çalıştıkları husus, balıkların neslinin ve miktarının azalmasıdır. İstanbul açıklarında geleneksel olmayan usullerle yakalanan balıkların miktarı azalır ve balık üremesi konusunda sorunlar oluşmaya başlar. Hayatta kalabilen balıklar da daha güvenli yaşayabilecekleri sahillere göç eder. “Balıkların aşağılaması” ya da “denizin küsmesi” böyle bir durumun sonucudur. Zenginleşme hevesine düşen balıkçılar, aslında doğayı küstürerek fakirleşir ve kendi çocuklarının aç kalmasına neden olur.

Denize zarar veren hususlardan biri de çevre kirlenmesidir. İstanbul, çevre kirliliğinin meydana getirdiğı olumsuz sonuçları, uzun yıllar çekmiştir. Özellikle, Haliç sahilleri denizdeki kirlenmeyi en iyi yansıtan bölge olmuştur. Bu da elbette, balık miktarının azalmasına neden olmuştur. Romanda, Haliç'in yıllar boyu çektiğı bu sorun da dile getirilir; çevresel atıkların Haliç'te neden olduğı kirlilik, canlı bir tasvirle gözler önüne serilir.

(...) Haliç çamur, büyük bir lağım, çöplük, köpek, kedi, at, iri fareler, martı leşleriyle ağır, çalkanmayı; akmayı, dalgalanmayı unutmuş, neon, otomobil, puslu donuk güneş ışıklarıyla, üstünde odun parçaları, kabuklarla, süprüntülerle, sebze halinden dökülmüş yüzlerce kilo sebzeyle, domatesle, padıcanla, portakal, pırasa, karpuz kavunla kımıltısız, yıllardır hiç durmadan. akıtılan fabrika artıklarıyla, yanmış acı, kokan yağlarla kaymak bağlamış, dünyada hiçbir kokuya benzemeyen ağır, öğürtücü, delirtici bir kokuyla, gene dünyada hiçbir bataklığa benzemeyen bir bataklıkta.(...) (DK, s. 255).

Haliç'in bu durumu, yalnızca denizdeki canlı türlerine zarar vermez; aynı zamanda Haliç ve çevresinde yaşayanlara da zarar verir. Haliç'teki kötü koku ve ağır hava, insanların yaşamını ciddi derecede etkiler. İstanbul halkı ve balıkçılar, durumun böyle olacağını bile bile Boğaz'ı kirletmeye devam eder; bu da kaçınılmaz olarak sağlık sorunlarına, bitki örtüsü ve hayvan popülasyonunda azalmaya yol açar.

Sonuç

Deniz Küstü, İstanbul'daki balıkçıların denizi kirletmesi ve ekolojik dengeyi bozması üzerine tespitler içerir. 1970'li yılların İstanbul'unu anlatan romanda denizin kirlenmeden önceki ve kirlendikten sonraki durumunu görmek mümkündür. Romancı, Selim balıkçının bakış açısıyla doğanın ekolojik dengesinin ne surette bozulduğunu gözler önüne serer. İnsan ilişkilerinin, ekonomik hayatın ve doğal hayatın iç içe verildiğı romanda alttan alta balıkçılara, doğal dengeyi bozmalarından dolayı eleştiriler de yöneltilir. Zeynel'in ve Selim'in hikayeleri, ekolojinin bozulmasıyla iç içe sunularak İstanbul'daki toplumsal, kültürel ve bireysel bozulma genel bir tablo halinde verilir.

İstanbul için deniz, tamamlayıcı bir unsurdur; Yaşar Kemal de romanında deniz ve kara hayatını birbiriyle ilişki içinde vererek ortaya koyar. Karadaki gelişmeler, denize de ister istemez yansır. Fabrikalardan çıkan atıklar, silah kullanılarak yapılan avcılık, ekonomik refah tutkusu sadece deniz yaşamının bozulmasına neden olmaz; aynı zamanda karadaki yaşam da bundan ciddi derecede etkilenir. Herkese yetecek kadar balık bulunan denizdeki canlı türlerinin ve miktarının azalması, ilerleyen zamanda balıkçıların avlanacak balık bulamamasına yol açar. Bunun sonucu da insanların fakirleşmesidir. Zaten Zeynel ve diğerk kişilerin yaşamlarına bakıldığında bu durum net olarak görülür. Balıkçıların fakirlikten şikâyet etmesi, dikili ağaçlarının bulunmaması ve ailelerini istedikleri gibi yaşatamamaları doğal dengenin bozulmasıyla yakından ilişkilidir. Doğadaki bozulma, insanların bireysel ve toplumsal yaşamlarını da ciddi şekilde etkiler ve bazı dengesizliklerin yaşanması, artık kaçınılmaz bir hal alır. Zeynel, Selim ve diğerk balıkçıların hezeyanları, dengesiz davranışları, insanlarla ilişkilerini başarılı bir biçimde kuramamaları bunun en önemli göstergesidir. Yaşar Kemal'e göre insanın mutluluğı, doğayla iç içe ve uyumlu bir biçimde yaşamasından geçer. Eğer insanoğlu doğayı katletmeye ya da doğanın dengesini bozmaya başlarsa bu durum, kaçınılmaz olarak insanın yaşamını da etkiler (Kemal 1982: 198). Yazarın bu vurgusu, *Deniz Küstü* romanında da net olarak görülür. İnsanların yaşamıyla doğanın yaşamı arasındaki ilişki, *Deniz Küstü* isimli romanda ana temalardan biridir.

Deniz Küstü, çok eski bir kent olan İstanbul'un can çekişmesinin resmedildiği romandır (Kemal 2002: 33). Yaşar Kemal, bozulan bir kentin doğal yaşamındaki sorunları, denizdeki kirlenme çerçevesinde anlatarak İstanbulluların yaşadıkları kente verdiği zararı göstermeye çalışır. Yaşar Kemal için doğa, bir dekor olmaktan çıkar, yaşayan ve adeta romanın kahramanlarından biri olmaya başlar. *Deniz Küstü* isimli romanda, Yunus ailesinin romanın olay örgüsünün ilerlemesindeki etkisi göz ardı edilemez; bundan dolayı doğanın bu romanın bir parçası, hatta en önemli parçası olduğunu söylemek mümkündür. Yazarın diğer romanlarında da doğa, bir eyleyene dönüşür, dekor olmaktan çıkar. Bu da Yaşar Kemal'in çocukluğundaki cenneti aradığını gösteren bir olgudur (Gürsel 2008: 148). İnsanlığın doğadan ve doğa kültüründen kopuşu, *Deniz Küstü*'de, cennetin kaybedilişi şeklinde yer alır. Bu bakımdan roman, doğa-insan ilişkisini bir yitilme ve kayboluş şeklinde verir.

Kaynakça

- Bookchin, M. (2013). *Ekolojik Bir Topluma Doğru*. Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Sümer.
- Boynukara, H. ve Tütak, B. (2018). Ian McEwan'ın *Solar* ve Rachel Carson'ın *Sessiz Bahar* Romanlarının Ekoeleştirel Bir Bakış Açısıyla İncelenmesi, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 39, 51-76, ISSN: 1302-6879.
- Budan, C. Y. (2017). Çevreci Eleştiri Bağlamında Yaşar Kemal'in *Kuşlar da Gitti* Romanı Üzerine Bir Değerlendirme, *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 2(1), 3-20.
- Ergül, S. T. (2014). "Yaşar Kemal'in Bir Denemeci Olarak Portesi" *Folklor/Edebiyat*. C. 20, S. 80, 179-191.
- Gürsel, N. (2008). *Yaşar Kemal Bir Geçiş Dönemi Romancısı*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Keleş, R.; Hamamcı, C. ve Ç., A. (2012). *Çevre Politikası*. Ankara: İmge.
- Kemal, Y. (1982). "Yaşar Kemal'le Kapalı Oturum", (Söyleşi yapanlar Adnan Benk ve Tahsin Yücel) *Ustadır Arı*. Mart, 197-237.
- Kemal, Y. (1997). *Deniz Küstü*, İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (1998). *Yağmurcuk Kuşu/Kimsecik 1*. İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (2000). *İnce Memed 1*. İstanbul: Adam.
- Kemal, Y. (2002). "Söyleşi", (Söyleşi yapan Feridun Andaç), *Varlık*. 1142, Kasım, 30-35.
- Kemal, Y. (2011). *Hüyükteki Nar Ağacı*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Oppermann, S. (2012). *Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat*. İstanbul: Phoenix.
- Oppermann, S. (2006). "Doğa Yazınında Beden Politikası", *Akşit Göktürk Anma Toplantısı* 1517.03.2006, İstanbul, 1-17 http://www.littera.hacettepe.edu.tr/TURKCE/18_cilt/6.pdf adresinden ulaşılmıştır.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, Toplum ve Siyaset*. Ankara: Odak.
- Özdağ, U. (2017). *Çevreci Eleştiriye Giriş*. Ankara: Ürün.
- Özdağ, U.G. ve Gonca G. A. (2011). "Türkiyat Araştırmalarında Yeni Bir Alan: Çevreci Eleştiri", *Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl konulu 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. C.2, Ed. Ülkü Çelik Ş., Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 641-651.
- Pazarkaya, Y. (2017). *Sana Son Umudumu Söyleyeceğim/Yaşar Kemal Konuşuyor*. İstanbul: Sözcükler.
- Şeker, A. (2019). *Kemal Tahir, Orhan Kemal ve Yaşar Kemal'in Romanlarında Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadın-Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Doktora Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.
- Tamkoç, G. (1994). "Derin Ekolojinin Genel Çizgileri", *Birikim*. (57-58), Ocak Şubat, 87-91.
- Tamkoç, G. (1996). "Ekofeminizmin Amaçları", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 4/1, 77-84.

- Tharaud, C. B. (2017). Çukurova Yaşar Kemal Edebiyatının Temelleri. Çev. Tahsin Çulhaođlu, İstanbul: Yapı Kredi.
- Toska, S. (2013). William Faulkner'in *Ayı* adlı Öyküsüne Ekoeleştirel Yaklaşım, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 17(1), 95-116.
- Uğurlu, S. (2020). "Buket Uzuner'in Hikâye ve Romanlarının Ekoeleştiri Bağlamında İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi.